

Особливості введення в культуру *Lavandula vera* D.C. в Центральному Поліссі України

Л. А. Котюк¹, Г. В. Трофімова²

¹Поліський національний університет, Старий бульвар, 7, м. Житомир, 10002, Україна, e-mail: kotyuk-la@ukr.net

²Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, e-mail: trofimovaanna758@gmail.com

Мета. Визначення оцінки перспективності й успішності інтродукції *Lavandula vera* D.C. в Центральному Поліссі України. **Методи.** Загальнонаукові і спеціальні: морфологічно-описові, біометричні, лабораторні, польові, біохімічні. **Результати.** На основі аналізу літературних джерел та експериментальних досліджень розглянуто питання поширення, онтоморфогенетичних особливостей, біохімічного складу рослинної сировини та компонентів ефірних олій нетрадиційної ароматичної рослини *Lavandula vera*. Упродовж індивідуального розвитку рослин *L. vera* відмічено три періоди (латентний, прегенеративний і генеративний) і 6 вікових станів рослин: насіння, проростки, ювенільний, іматурний, віргінільний, генеративний. Встановлено, що розсадний та вегетативний способи розмноження лаванди (поділ особин на частки) має переваги над насіннєвим у зв'язку з низькими показниками польової схожості насіння (5–10%). Рослинна сировина лаванди справжньої, вирощена в умовах Полісся України, є джерелом органічних речовин, дубильних сполук, вітамінів і макроелементів. **Висновки.** Інформація щодо поширення, онтоморфогенетичних і біохімічних особливостей нетрадиційної ароматичної рослини *L. vera* вказує на перспективність її культивування в умовах Центрального Полісся України як ароматичної, смакової, ефіроолійної, лікарської, медоносної, фітонцидної, декоративної культури.

Ключові слова: ефірна олія; онтоморфогенез; способи розмноження; біохімічний склад.

Вступ

Через глобальну зміну клімату в Україні й у світі з'являється серйозна загроза втрати біорізноманіття. Для збагачення та збереження біологічної різноманітності важливе значення має інтродукція та введення в культуру нових нетрадиційних малопоширених видів рослин, які дозволяють примножити фіторізноманітність в цілому та розширити асортимент цінних високопродуктивних стійких рослин, що сприяє забезпеченню фармацевтичної, харчової, парфумерно-косметичної та інших галузей промисловості екологічно чистою сировиною [1, 2].

Досить широкий спектр цінних ознак мають різні види родини *Lamiaceae* Lindl., зокрема *Lavandula vera* D.C., яка є цінною ароматичною, ефіроолійною, лікарською, медоносною, вітамінною і декоративною рослиною [3–5].

Лаванда справжня (*Lavandula vera* D.C.) – багаторічний напівкущик, батьківщиною якого є Середземномор'я. Рослина поширена в багатьох регіонах Азії, Північної Африки, Близького Сходу. Лаванду культивують у країнах південної частини Західної Євро-

пи. У Східній Європі промислові плантації знаходяться в Молдові, Криму та Краснодарському краї Росії. У дикорослому стані лаванда справжня поширена у басейні Середземного моря [4, 6].

Квітки й суцвіття *L. vera* включені до складу фармакопеї 16 країн світу. У медицині застосовують листки та суцвіття лаванди, зібрані під час цвітіння, а також їхню ефірну олію [4, 7, 8]. Значення натуральних ароматичних речовин, і зокрема, ефірної олії *L. vera*, досить важливе. Ефірна олія має бактерицидні властивості, а застосування її у парфумерних і косметичних виробках сприяє оздоровленню не тільки людини, а й навколишнього середовища. Саме тому останнім часом зріс попит на лавандову олію [9–11]. Її широко використовують у виробництві одеколону, тоніків, різних паст та екстрактів, для ароматизації туалетних сортів мила та інших косметичних засобів. В Іспанії олію *L. vera* використовують у ветеринарії, лакофарбному та фарфоровому виробництві [12, 13]. До складу ефірної олії *L. vera* входить понад 36 компонентів, основні з них – терпеновий спирт ліналоол і його оцтовий ефір ліналілацетат, а також інші сполуки (камфен, пінен, цинеол, гераніол, борнеол, терпінеол, цитраль, камфора) [14, 15].

Експериментальними дослідженнями доведено, що олія *L. vera* має антисептичні та бактерицидні властивості [16–18]. Розчин

Ljudmyla Kotyuk

<https://orcid.org/0000-0002-1934-4255>

Anna Trofimova

<https://orcid.org/0000-0002-3110-7914>

ефірної олії стимулює загоєння ран, зокрема гнійних, при цьому не залишаються грубі рубці на шкірі. Олія *L. vera* входить до складу препаратів, які характеризуються нейроріміotropною активністю [19–21].

Основні площі культивування лаванди справжньої зосереджені переважно у Криму та південній частині України [22]. Водночас мало інформації про біолого-морфологічні та онтоморфогенетичні особливості цієї рослини та вплив екологічних чинників на ріст і розвиток *Lavandula vera* в агрокліматичних умовах Центрального Полісся України [22, 23].

Саме тому важливо мати оцінку успішності та перспективності інтродукції цього виду і модернізувати його введення в культуру для забезпечення збагачення біологічної різноманітності регіону, що сприятиме розширенню сировинної бази цінних ароматично-лікарських рослин, збільшенню екологічного та економічного ефекту і поліпшенню якості життя населення.

Мета досліджень – встановити особливості онтоморфогенезу, виявити оптимальні методи розмноження, біохімічний склад фітосировини та ефірної олії рослин *L. vera* в Центральному Поліссі України для подальшого введення в промислово культуру.

Матеріали та методика досліджень

Дослідження здійснювали у ботанічному саду Житомирського національного агроєкологічного університету (м. Житомир) упродовж 2008–2018 років. Екологічні умови району ботанічного саду типові як для Центрального Полісся України. Клімат помірно-континентальний, формується він під впливом сонячної радіації, атмосферної циркуляції та підстилаючої поверхні, а також атмосферних фронтів азіатського материка й холодного впливу з боку Арктики. Специфічна ознака клімату – тепле вологе літо й м'яка зима. Радіаційний баланс за рік на Поліссі України досягає 35–40 МДж/м².

У дослідженнях використовували насіннєвий матеріал із колекції ароматичних рослин відділу культурної флори Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка. Досліди закладали на відкритій сонячній ділянці, добрива й полив не застосовували. Догляд за рослинами протягом усіх років досліджень полягав у видаленні бур'янів, розпушуванні міжрядь та прорідженні рослин у рядках. Розміри дослідних площ під час польових досліджень становили 10 м² (повторність шестиразова).

Особливості індивідуального розвитку рослин вивчали за загальноприйнятими методи-

ками І. М. Бейдемана [24], І. Г. Серебрякова [25], Д. Б. Рахметова [2].

Для біохімічного аналізу зрізали надземну частину п'ятнадцяти рослин, подрібнювали й відбирали середню пробу. Дослідження здійснювали у трьох біохімічних повтореннях. Абсолютно суху речовину визначали висушуючи зразки при температурі 105 °С до постійної маси; вміст жирів – методом визначення знежиреного залишку; «сиру» клітковину – за Геннебергом та Штоманом; кальцій – трилонометричним методом [26]; протеїн – методом К'ельдаля; фосфор – об'ємним методом з молібденовою рідиною [27]; золу – методом сухого озолення – спалювання в муфельній печі (300–700 °С); мокре озолення – методом Куркаєва; аскорбінову кислоту – за Муррі [28]; каротин – спектрофотометрично з застосуванням розчинника бензину Калоша (спектрофотометр UNICO 2800) [29]; загальний вміст цукрів – за Крищенко [30]; калій – у полум'яному фотометрі CL378 (ELICO Limited, India) [28]. Визначення вмісту ефірної олії здійснювали методом Клевенджера [31].

Для встановлення якісного та кількісного складу ефірної олії з фітосировини використовували наважку рослинного матеріалу, масою 0,5 г. Хроматографічний аналіз компонентного складу ефірної олії виконували на газорідинному хроматографі Agilent Technologies 6890 із мас-спектрометричним детектором 5973. Умови аналізу: хроматографічна колонка – капілярна DB-5, діаметром 0,25 мм і завдовжки 30 м. Швидкість газу-носія (гелію) – 2 мл/хв, температура нагрівача при введенні проби – 250 °С. Температура термостата з програмуванням від 50 до 320 °С зі швидкістю 4 °С/хв. Для ідентифікації компонентів використовували бібліотеку мас-спектрів NIST05 і WILEY 2007 із загальною кількістю спектрів більше 470 000 в комплексі з програмами для ідентифікації AMDIS і NIST [32].

Результати досліджень

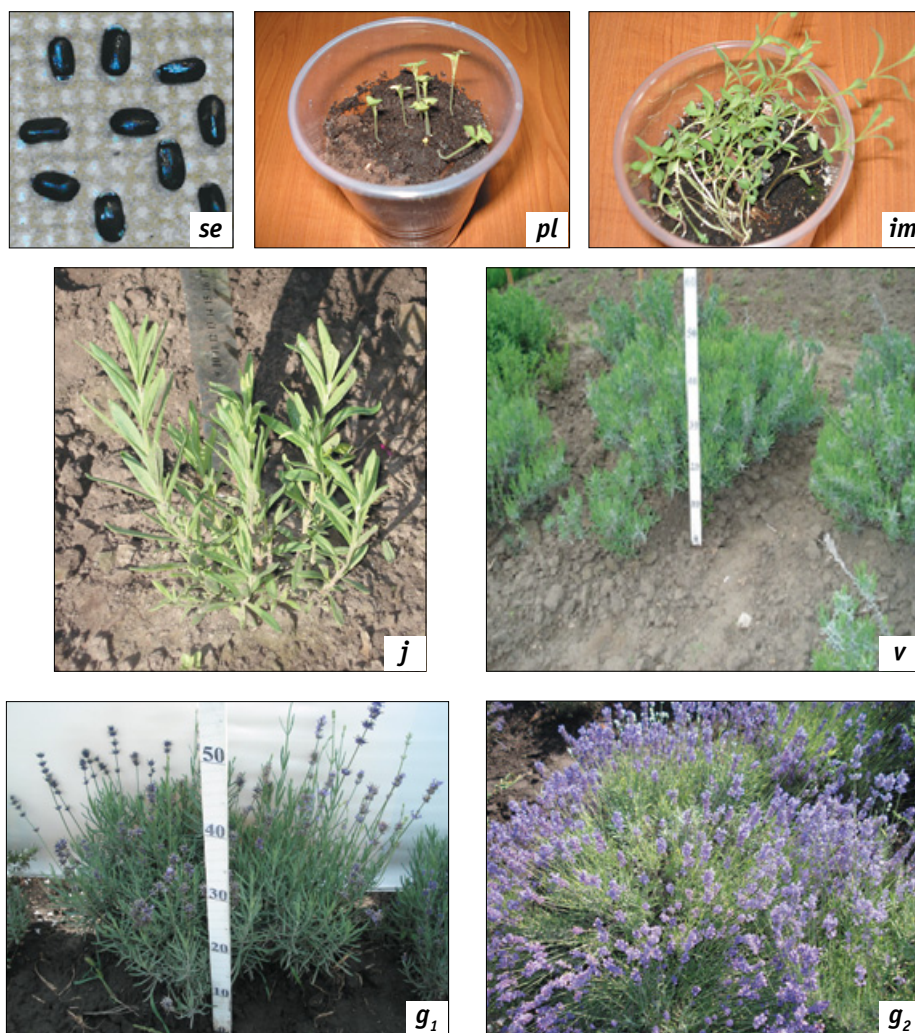
Початковим етапом введення лікарських рослин у культуру є досвід їхньої первинної інтродукції в ботанічних садах, на фармакологічних ділянках. Досвід первинної інтродукції дозволяє встановити адаптивні можливості лікарських рослин і розпочати роботу щодо розробки комплексу агротехнічних заходів, необхідних для успішної реалізації їхнього біологічного потенціалу в нових умовах зростання [23].

При вивченні біолого-морфологічних особливостей та закономірностей формування вегетативних і генеративних органів *L. vera*

в умовах Центрального Полісся України встановлено, що рослини на ранніх етапах онтогенезу формують стрижневий корінь. Корінь у рослин *L. vera* здерев'янілий, галузистий, проникає в ґрунт на глибину 2 м і більше. Лаванда справжня належить до епігеогенно-кореневищних, каудексоутворюючих рослин, яким властива партикуляція. Надземна частина, яка досягає у висоту понад 60–80 см, складається з численних пагонів, які утворюють компактну крону сферичної форми (рис. 1).

У нижній частині рослини пагони здерев'янілі, у верхній – трав'яні. Старі пагони голі, з пластинчастою бурою корою, яка відділяється, молоді – чотиригранні, вкриті сірими трихомами [3, 33].

За результатами десятирічних досліджень було виділено три періоди (латентний, прегенеративний і генеративний) і 6 вікових станів рослин: насіння, проростки, ювенільний, іматурний, віргінільний, генеративний. Латентний період (*se*) – насіння у стані спокою, триває від дозрівання насінного матеріалу до його проростання. Для прегенеративного періоду характерні вікові стани: проростки (*pl*), ювенільний (*j*), іматурний (*im*) і віргінільний (*v*). Генеративний період (*g*) рослин розпочинався з утворення бутонів на генеративних пагонах. Молоді генеративні особини (g_1) мали невелику кількість генеративних пагонів. Середньовікові генеративні особини (g_2) характеризувались утворенням значної кількості вегетативно-генеративних пагонів (рис. 1).

Рис. 1. Онтогенез лаванди справжньої: латентний (насіння) – *se*. Прегенеративний період: *pl* – проростки; *j* – ювенільні рослини; *im* – іматурні рослини; *v* – віргінільні рослини. Генеративний період: g_1 – молоді генеративні рослини; g_2 – середньовікові генеративні рослини.

Пагонові системи рослин *L. vera* утворені переважно вегетативно-репродуктивними, зрідка вегетативними пагонами, що узгоджується з відомостями Й. М. Берко [33].

В умовах інтродукції пагони рослин *L. vera* ортотропні й висхідні. У структурі пагонів рослин формувалися плагіотропні ділянки, які метаморфізувалися в анізотропні паго-

ни, гіпо- або епігеогенні кореневища, що, очевидно, є пристосуванням до умов середовища.

У *L. vera* відмічено варіювання за показниками довжини й кількості пагонів. На першому році життя довжина пагону сягала $8,5 \pm 0,5$ см, формувалася один вегетативний пагін. Максимальних біометричних показників рослини досягали у період цвітіння на четвертому році – $63,2 \pm 4,5$ см, кількість вегетативно-генеративних пагонів – $28,2 \pm 3,7$ шт. Продуктивність надземної рослинної сировини становила $1,96 \pm 0,11$ кг/м², еремів – $0,045 \pm 0,003$ кг/м².

Квітки у рослин *L. vera* двостатеві, розміщені у пазухах приквітков по 3–5 штук або більше супротивними напівкільчатками, зібраними на верхівках пагонів у колосоподібні суцвіття. Чашечка квітки циліндрична, ребриста, злегка розширена в середній частині, п'ятизубчаста. Віночок обпадний, двогубий, зрослопелюстковий. Тичинок чотири, маточка одна.

Рослини полікарпічні [25], квітування і плодоношення спостерігали щорічно, починаючи з третього року життя. Плоди лаванди справжньої – ценобії, формуються у чашечці квітки з ценокарпного (синкарпного) двочленного гінецею, що є характерним для рослин родини *Lamiaceae*.

Насінневий матеріал – 4 ереми, які формуються у ценобії, при дозріванні не висипаються із трубчастої чашечки. Ереми темно-бурого кольору, гладенькі, блискучі, видовженої форми, $0,3\text{--}0,46$ см у довжину і $0,16$ см у ширину. Маса 1000 штук еремів – $0,8\text{--}1,2$ г. Насіння у лабораторних умовах проростало упродовж 8–9 діб, схожість без стратифікації складала 25%, після стратифікації – 75%. Енергія проростання складала відповідно 11 і 28%.

Головними критеріями, які свідчать про перспективність введення виду в культуру, є встановлення методів розмноження, оптимальних строків посіву, особливостей догляду за рослинами впродовж їхньої вегетації.

Рослини *L. vera* розмножували насінневим способом і вегетативно. Найоптимальніший період сівби рослин *L. vera* – третя декада квітня – перша декада травня, а оптимальна глибина загортання еремів – 15 мм. За насінневого розмноження лаванди справжньої без стратифікації відзначали низьку польову схожість (5–10%), сходи з'являлись через 25–30 діб.

Розмноження рослин *L. vera* насінневим способом потребує холодної стратифікації впродовж 30 діб за температури 5–7 °С. Схе-

ма розміщення рослин 50×30 см. Упродовж першого року життя рослини формували один вегетативний пагін, на якому закладалися пагони другого порядку, на другий рік життя з'являлися пагони третього порядку, збільшувалася кількість і довжина пагонів. Квітування й плодоношення виявлено на третій і наступні роки життя, коли рослини утворювали значну кількість вегетативно-генеративних пагонів. Квітування рослин спостерігали в червні, плодоношення – у серпні. При зрізанні квітконосів у фазі цвітіння повторне квітування рослин *L. vera* відмічено в серпні – вересні. Встановлено, що в умовах інтродукції у рослин *L. vera* самосів був відсутній.

Відомо, що рослини *L. vera* розмножують живцями або розсадним способом, однак ці способи потребують додаткового догляду й поливу [34]. Рослини *L. vera* третього й наступного років життя добре приживались при поділі на частини (партикули), що свідчить про переваги вегетативного розмноження.

Для господарських потреб галузей використовують переважно суцвіття, що складає близько 30% від надземної частини рослин. Однак зелені пагони із листками, зрізані на висоті 15–20 см від поверхні ґрунту, є не менш цінною фітосировиною й джерелом БАС. Вміст сухого залишку в надземній масі *L. vera* на рівні $28,8 \pm 1,70\%$ вважається досить високим серед ароматичних рослин. Було встановлено, що у надземній масі рослин лаванди містилось $15,8 \pm 0,74\%$ клітковини, $2,7 \pm 0,6\%$ ліпідів, $40,2 \pm 1,95$ мг% на абсолютно суху масу аскорбінової кислоти, $5,8 \pm 0,49\%$ дубильних речовин, $1176,9 \pm 61,63$ мг% на абсолютно суху масу калію (табл. 1).

Було виявлено, що ефірна олія рослин *Lavandula vera*, вирощених в умовах Центрального Полісся України, відрізнялась за якісним складом БАС порівняно зі складом олії із сировини, вирощеної в інших регіонах. Відомо, що найкраща за якістю ефірна олія, яка має солодкий аромат, містить 50–55% ліналілацетату і 1,6–2,4% терпінен-4-олу, зростає у Франції, Італії, Болгарії, Криму, Угорщині [12].

Основні компоненти ефірної олії рослин *L. vera* в умовах Центрального Полісся України – ліналоол (26,539%), ліналілацетат (24,591%), α -кадінол (12,11%), α -терпінеол (4,526%), борнеол (4,000%), лавандулілацетат (2,376%), геранілацетат (2,763%), β -каріофілен (2,141%), гераніол (2,032%) (табл. 2, рис. 2).

Таблиця 1

Біохімічний склад сировини *L. vera* у період квітвання в умовах Центрального Полісся України (2011–2013 рр., N = 9)

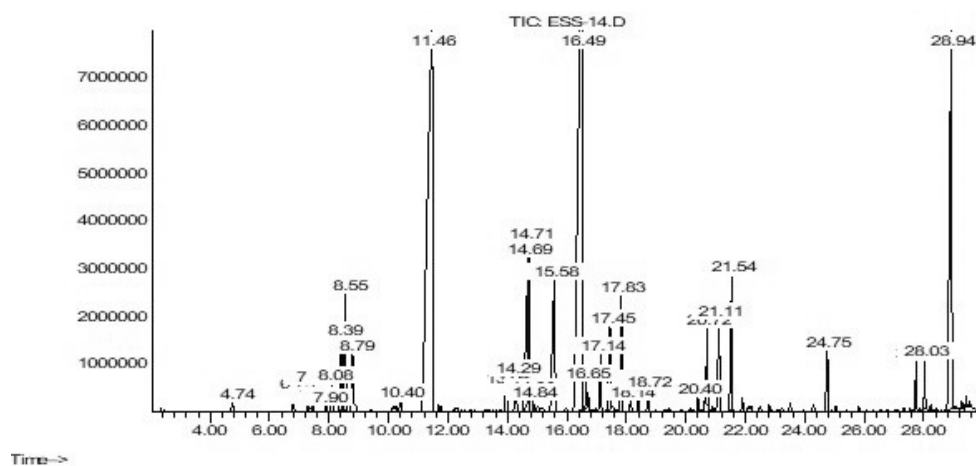
Суша речовина, %	Протеїн, %	Клітковина, %	Загальні цукри, %	Ліпіди, %	Аскорбінова кислота, мг% на абс. суху масу	Каротин, мг% на абс. суху масу	Дубильні речовини, %	Зола, %	Кальцій, %	Фосфор, %	Калій, мг% на абс. суху масу.
28,8±1,70	15,8±0,74	32,9±1,24	3,4±0,19	2,7±0,6	40,2±1,95	0,3±0,07	5,8±0,49	5,9±0,62	2,6±0,22	0,4±0,05	1176,9±61,63

Таблиця 2

Компонентний склад ефірної олії *L. vera* за умов інтродукції в Центральному Поліссі України (2011–2013 рр., N = 9)

№ з/п	Час утримування, хв	Компонент	Частка, %	№ з/п	Час утримування, хв	Компонент	Частка, %
1	4,74	<i>цис</i> -3-гексен-1-ол	0,292	18	15,58	α -терпінеол	4,526
2	6,78	мірцен	0,470	19	16,48	ліналілацетат	24,591
3	7,3	1-октен-3-ол	0,388	29	16,64	пара-цимен-8-ол	0,314
4	7,31	Δ^3 -карен	0,436	21	17,13	криптон	1,139
5	7,45	октанол-3	0,190	22	17,44	гераніол	2,032
6	7,89	октанон-3	0,132	23	17,83	лавандулілацетат	2,376
7	8,08	лімонен	0,641	24	18,14	борнілацетат	0,260
8	8,39	β -феландрен	1,562	25	18,4	–	0,489
9	8,54	<i>транс</i> -оцимен	2,308	26	18,72	куміновий альдегід	0,385
10	8,78	<i>цис</i> -оцимен	1,394	27	20,4	α -сантален	0,282
11	10,4	терпінолен	0,289	28	20,72	нерилацетат	1,293
12	11,46	ліналоол	26,539	29	21,11	β -каріофілен	2,141
13	13,96	лавандулол	0,691	30	21,54	геранілацетат	2,763
14	14,69	борнеол	4,000	31	24,75	α -аморфен	1,243
15	14,71	терпінен-4-ол	2,632	32	27,74	каріофіленоксид	0,764
16	14,79	камфора	0,386	33	28,03	–	0,733
17	14,84	–	0,207	34	28,93	α -кадінол	12,110

Abundance

Рис. 2. Хроматограма ефірної олії *L. vera* у фазу цвітіння

Отримана олія лаванди характеризувалась «середньою якістю», тому що згідно зі стандартом частка ліналілацетату в ефірній олії *L. vera* не повинна бути нижчою 47% [12]. Однак, завдяки наявності терпеноїдів (ліналоолу, борнеолу, гераніолу) та складних ефірів (ліналілацетату та геранілацетату) рослини *L. vera* мають бактерицидні, фунгіцидні й інсектицидні властивості.

Висновки

Відомості щодо поширення, морфобіологічних і біохімічних особливостей вказують на перспективність використання нетрадиційної ароматичної рослин *L. vera* у якості ароматичної, смакової, ефіроолійної, лікарської, медоносної, фітонцидної, декоративної культури.

Упродовж онтоморфогенезу рослин *L. vera* було відмічено три періоди (латентний, прегенеративний і генеративний) і 6 вікових станів рослин: насіння, проростки, ювенільний, іматурний, віргінільний, генеративний. З другого року життя рослини переходять до молодого генеративного стану. На третій рік життя було відмічено середньовіковий генеративний стан онтогенезу, який в умовах інтродукції триває понад 10 років.

Встановлено, що розсадний та вегетативний способи розмноження лаванди (поділ особин на частки) має переваги над насінним, зважаючи на низькі показники польової схожості насіння (5–10%).

Рослинна сировина лаванди справжньої, вирощена в умовах Полісся України, може бути джерелом органічних речовин, дубильних сполук, вітамінів і макроелементів. Порівняно високий вміст дубильних речовин ($5,8 \pm 0,49\%$) у фітосировині лаванди дозволяє рекомендувати її як протизапальний і в'язучий засіб, а високий вміст клітковини ($32,91 \pm 1,24\%$) – для попередження атеросклерозу, гіпертонії і нормалізації процесів травлення.

Ефірна олія *L. vera* містить біологічно активні сполуки ліналоол (26,539%), ліналілацетат (24,591%) і α -кадінол (12,11%), тому є доцільним її використання у фармації, парфумерно-косметичній і харчовій галузях. Наявність в ефірній олії лаванди 2,632% терпінен-4-олу та 0,386% камфори свідчить про її добру якість. Біохімічний склад фітосировини й ефірних олій *L. vera* засвідчує її біологічну цінність і доцільність впровадження в культуру в зоні Полісся України для отримання нових харчових біододатків, фітопрепаратів, парфумерних, косметичних, інсектицидних та акарицидних засобів.

Використана література

1. Рахметов Д. Б., Кораблева О. А., Стаднічук Н. О. Каталог завершених наукових розробок відділу нових культур. Київ : Нора-Друк, 2003. 76 с.
2. Рахметов Д. Б., Стаднічук Н. О., Кораблева О. А. та ін. Нові кормові, пряноароматичні та овочеві інтродуценти в Лісостепу і Поліссі України. Київ : Фітосоціоцентр, 2004. 163 с.
3. Работягов В. Д. Математическая модель продуктивности лаванды. *Физиология и биохимия культ. растений*. 1983. Т. 15, № 6. С. 566–571.
4. Работягов В. Д., Бакова Н. Н., Хлыпенко Л. А., Голубева Т. Ф. Эфиромасличные культуры и пряноароматические растения для использования в фитотерапии. Ялта, 1998. 82 с.
5. Свиденко Л. В. Біологічні особливості і господарсько цінні ознаки перспективних ефіроолійних рослин в умовах Херсонської області : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 03.00.05 / Нікітський ботанічний сад. Ялта, 2002. 20 с.
6. Либусь О. К., Работягов О. Д., Кутько С. П., Хлыпенко Л. А. Эфирномасличные и пряно-ароматические растения. Херсон : Айлант, 2004. С. 139–143.
7. Маланкина Е. Л. Агробиологическое обоснование повышения продуктивности эфиромасличных растений из семейства яснотковые (*Lamiaceae* L.) в Нечерноземной зоне России : дис. ... д-ра с.-х. наук : 06.01.13 / РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева. Москва, 2007. 343 с.
8. Мінарченко В. М. Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення). Київ : Фітосоціоцентр, 2005. 324 с.
9. Георгиевский В. П., Комиссаренко Н. Ф., Дмитрук С. Е. Биологически активные вещества лекарственных растений. Новосибирск : Наука, 1990. 330 с.
10. Кустова С. Д. Справочник по эфирным маслам. Москва : Пищевая пром-сть, 1978. 208 с.
11. Яцук Г. Ф., Семенів О. О., Бігун Н. П., Гаран І. Ю. Лікарські зернові, зернобобові, олійні, ефіроолійні рослини. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 128 с.
12. Ароматерапия. Учебный курс / сост. : Б. Виноградов, Н. Виноградова, Л. Голан. Fultus Publ., 2010. 433 с.
13. Попа Д. П. Высшие терпеноиды растений семейства Губоцветных. Кишинев : Штинца, 1976. 148 с.
14. Носов А. М. Лекарственные растения. Москва : Эксмо, 2005. 350 с.
15. Veres K. Variability and biologically active components of some Lamiaceae species : Ph.D. Thesis. University of Szeged, Szeged, Hungary, 2007. 95 p. URL: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1081/1/Veres_Katalin_2007.pdf
16. Carović-Stanko K., Petek M., Grdiња M. et al. Medicinal plants of the family *Lamiaceae* as functional foods – a review. *Czech J. Food Sci.* 2016. Vol. 34, Iss. 4. P. 377–390. doi: 10.17221/504/2015-CJFS
17. Cvijovic V., Djukic D., Mandis L. et al. Composition and antimicrobial activity of essential oils of some medicinal and spice plants. *Chem. Nat. Compd.* 2010. Vol. 46, Iss. 3. P. 481–482. doi: 10.1007/s10600-010-9652-z
18. Salamone A., Zizzo G. V., Scarito G. The antimicrobial activity of water extracts from *Labiatae*. *Acta Hort.* 2006. Vol. 723. P. 465–470. doi: 10.17660/ActaHortic.2006.723.67
19. Гончаренко М., Радченко О., Литвинчук О. Антибактеріальна дія ефірних олій лаванди та розмарину на збудника чорної бактеріальної плямистості перцю *Xanthomonas vesicatoria*. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. біол.* 2016. Вип. 71. С. 215–221.
20. Лавренова Г. В., Лавренов В. К. Энциклопедия лекарственных растений. Донецьк : Донеччина, 1997. Т. 1. 279 с.
21. Лавренова Г. В. Онипко В. Д. Тысяча золотых рецептов народной медицины. Санкт-Петербург : Нева, 2004. 352 с.
22. Рыбак Г. М., Кораблева О. А., Романенко Л. Р. Проблемы интродукции пряно-ароматических растений в условиях Полесья Украины. *Экологические проблемы интродукции растений на современном этапе: вопросы теории и прак-*

- тики : матер. Междунар. науч. конф. Краснодар, 1993. Ч. 2. С. 393–396.
23. Балабас Г. М. Интродукция лекарственных, ароматических и технических растений. Москва : Наука, 1965. 425 с.
  24. Бейдеман И. Н. Методика изучения фенологии растений и растительных сообществ. Новосибирск : Наука, 1974. 156 с.
  25. Серебряков И. Г. Жизненные формы высших растений и их изучение. *Полевая геоботаника*. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1964. Т. 3. 378 с.
  26. Ермаков А. И., Арасимович В. В., Смирнова-Иконникова М. И. Методы биохимического исследования растений. Ленинград : Колос, 1985. 455 с.
  27. Починок Х. Н. Методы биохимического анализа растений. Киев : Наук. думка, 1976. 336 с.
  28. Грицаенко З. М., Грицаенко А. О., Карпенко В. П. *Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів*. Київ : Нічлава, 2003. 320 с.
  29. Плешков Б. П. Практикум по биохимии растений. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Колос, 1985. 256 с.
  30. Крищенко В. П. Методы оценки качества растительной продукции. Москва : Колос, 1983. 192 с.
  31. Сырье лекарственное растительное. Методы определения влажности, содержания золы, экстрактивных и дубильных веществ, эфирного масла : ГОСТ 24027.2-80. Москва, 1988. 120 с.
  32. Черногород Л. Б., Виноградов Б. А. Эфирные масла некоторых видов рода *Achillea* L., содержащие фразанол. *Растительные ресурсы*. 2006. Т. 42, Вып. 2. С. 61–68.
  33. Берко Й. Типи пагонів видів родини Губоцвітих (*Lamiaceae*) флори України та їхня екобіоморфологічна характеристика. *Праці Наук. тов-ва ім. Шевченка*. 2008. Т. 23: Екологічний збірник С. 146–155.
  34. Скіпор О. Б., Золотилова В. А., Золотилова О. М. Зависимость укореняемости черенков лаванды от сроков черенкования и возраста материнских растений. *Научный журнал КубГАУ*. 2015. № 112 (08). URL: <http://ej.kubagro.ru/2015/08/pdf/34.pdf>
- ## References
1. Rakhmetov, D. B., Korableva, O. A., Stadnichuk, N. O., Smilianets, N. M., & Hlabets, V. Kh. (2003). *Kataloh zavershenykh naukovykh rozrobok viddilu novykh kultur* [Catalog of completed scientific developments of the department of new cultures]. Kyiv: Nora Druk. [in Ukrainian]
  2. Rakhmetov, D. B., Stadnichuk, N. O., Korableva, O. A., Smilianets, N. M., & Skrypka, O. M. (2004). *Novi kormovi, prianosmakovi ta ovochevi introdutsenty v Lisostepu i Polissi Ukrainy* [New fodder, spice and vegetable introducers in the Forest-Steppe and Polissia of Ukraine]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. [in Ukrainian]
  3. Rabotyagov, V. D. (1983). Mathematical model of lavender productivity. *Fiziologiya i biokhimiya kul'turnykh rasteniy* [Physiology and Biochemistry of Cultivated Plants], 15(6), 566–571. [in Russian]
  4. Rabotyagov, V. D., Bakova, N. N., Khlypenko, L. A., & Golubeva, T. F. (1998). *Efiromaslichnye kul'tury i pryanoaromaticheskie rasteniya dlya ispol'zovaniya v fitoterapii* [Essential oil crops and aromatic plants for use in herbal medicine]. Yalta: N. p. [in Russian]
  5. Svydenko, L. V. (2002). *Biologichni osoblyvosti i hospodarsko tsinni oznaky perspektyvnykh efirooliinykh roslyn v umovakh Khersonskoi oblasti* [Biological features and economic-valuable tags perspective essential oil of plants in conditions of the Kherson area] (Extended Abstract of Cand. Biol. Sci. Diss.). Nikitsky Botanical Garden – The National Science Center of the NAAS of Ukraine, Yalta, Ukraine. [in Ukrainian]
  6. Libus, O. K., Rabotyagov, O. D., Kut'ko, S. P., & Khlypenko, L. A. (2004) *Efiromaslichnye i pryanoaromaticheskie rasteniya* [Essential oil and aromatic plants] (pp. 139–143). Kherson: Ailant [in Russian]
  7. Malankina, E. L. (2007). *Agrobiologicheskoe obosnovanie povysheniya produktivnosti efiromaslichnykh rasteniy iz semeystva yasnotkovoye (Lamiaceae L.) v Nechernozemnoy zone Rossii* [Agrobiological rationale for increasing the productivity of essential oil plants from the *Lamiaceae* L. family in the Non-Chernozem zone of Russia] (Extended Abstract of Cand. Biol. Sci. Diss.). Russian State Agrarian University – Moscow Timiryazev Agricultural Academy, Moscow, Russia. [in Russian]
  8. Minarchenko, V. M. (2005). *Likarski sudynni roslyny Ukrainy (medychne ta resursne znachennia)* [Medicinal vascular plants of Ukraine (medical and resource value)]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. [in Ukrainian]
  9. Georgievskiy, V. P., Komissarenko, N. F., & Dmitruk, S. E. (1990). *Biologicheski aktivnye veshchestva lekarstvennykh rasteniy* [Biologically active substances of medicinal plants]. Novosibirsk: Nauka. [in Russian]
  10. Kustova, S. D. (1987). *Spravochnik po efiromaslam* [A guide to essential oils]. Moscow: Pishchevaya promyshlennost. [in Russian]
  11. Yatsuk, H. F., Semeniv, O. O., Bihun, N. P., & Haran, I. Yu. (2012). *Likarski zernovi, zernobobovi, oliini, efirooliini roslyny* [Medicinal cereals, legumes, oilseeds, essential oils]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. [in Ukrainian]
  12. Vinogradov, B., Vinogradova, N., & Golan, L. (Eds.). (2010). *Aromaterapiya. Uchebnyy kurs* [Aromatherapy. Training course]. Fultus Publ. [in Russian]
  13. Popa, D. P. (1976). *Vysshie terpenoidy rasteniy semeystva Gubotsvetnykh* [Higher terpenoids of plants of the *Lamiaceae* family]. Chisinau: Shtiintsa [in Russian]
  14. Nosov, A. M. (2005). *Lekarstvennye rasteniya* [Medicinal plants]. Moscow: Eksmo. [in Russian]
  15. Veres, K. (2007). *Variability and biologically active components of some Lamiaceae species* (Ph.D. Thesis). University of Szeged, Szeged, Hungary. Retrieved from http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1081/1/Veres_Katalin_2007.pdf
  16. Carović, Stanko K., Petek, M., Grđiđa, M., Pintar, J., Bedeković, D., Herak Čustić, M., & Satović, Z. (2016). Medicinal plants of the family *Lamiaceae* as functional foods – a review. *Czech J. Food Sci.*, 34(4), 377–390. doi: 10.17221/504/2015-CJFS
  17. Cvijovic, V., Djukic, D., Mandis, L., Acamovic-Djokovic, G., & Pesakovic, M. (2010). Composition and antimicrobial activity of essential oils of some medicinal and spice plants. *Chem. Nat. Compd.*, 46(3), 481–482. doi: 10.1007/s10600-010-9652-z
  18. Salamone, A., Zizzo, G. V., & Scarito, G. (2006). The antimicrobial activity of water extracts from Labiatae. *Acta Hort.*, 723, 465–470. doi: 10.17660/ActaHortic.2006.723.67
  19. Honcharenko, M., Radchenko, O., & Lytvynchuk, O. (2016). The antibacterial effect of the essential oils lavender and rosemary on the bacterial pathogen of black spot pepper *Xanthomonas vesicatoria*. *Visnik L'viv'skogo universitetu. Seria biologichna* [Visnyk of the Lviv University. Series Biology], 71, 215–221. [in Ukrainian]
  20. Lavrenova, G. V., & Lavrenov, V. K. (1997). *Entsiklopediya lekarstvennykh rasteniy* [Encyclopedia of Medicinal Plants] (Vol. 1). Donetsk: Donechchina. [in Ukrainian]
  21. Lavrenova, G. V., & Onipko, V. D. (2004). *Tysyacha zolotykh reitseptov narodnoy meditsiny* [A thousand golden recipes of traditional medicine]. St. Petersburg: Neva. [in Russian]
  22. Rybak, G. M., Korableva, O. A., & Romanenko, L. R. (1993). Problems of introduction of spicy-aromatic plants in the conditions of Polissya of Ukraine. In *Ekologicheskie problemy introduktsii rasteniy na sovremennoy etape: voprosy teorii i praktiki* [Ecological problems of plant introduction at the present stage: issues of theory and practice]: Proc. Int. Sci. Conf. (Pt. 2, pp. 393–396). Krasnodar, Russia. [in Russian]
  23. Balabas, G. M. (1965). *Introdukciya lekarstvennykh, aromaticheskikh i tekhnicheskikh rasteniy* [Introduction of medicinal, aromatic and technical plants]. Moscow: Nauka. [in Russian]
  24. Bejdeman, I. N. (1974). *Metodika izucheniya fenologii rasteniy i rastitel'nykh soobshchestv* [Methodology for studying the phe-

- nology of plants and plant communities]. Novosibirsk: Nauka. [in Russian]
25. Serebryakov, I. G. (1964). Life forms of higher plants and their study. In *Polevaya geobotanika* [Field geobotany] (Vol. 3). Moscow: Izdatelstvo AN SSSR. [in Russian]
  26. Ermakov, A. I., Arasimovich, V. V., & Smirnova-Ikonnikova, M. I. (1985). *Metody biokhimičeskogo issledovaniya rasteniy* [Methods of biochemical research of plants]. Leningrad: Kolos [in Russian]
  27. Pochinok, Kh. N. (1976). *Metody biokhimičeskogo analiza rasteniy* [Methods of biochemical analysis of plants]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian]
  28. Hrytsaienko, Z. M., Hrytsaienko, A. O., & Karpenko, V. P. (2003). *Metody biologichnykh ta ahrokhimičnykh doslidzhen roslyn i gruntiv* [Methods of biological and agrochemical studies of plants and soils]. Kyiv: Nichlava. [in Ukrainian]
  29. Pleshkov, B. P. (1985). *Praktikum po biokhimiї rasteniy* [Workshop on plant biochemistry] (3rd ed., rev. and enl.). Moscow: Kolos. [in Russian]
  30. Krishchenko, V. P. (1983). *Metody otsenki kachestva rastitel'noy produkcii* [Methods for assessing the quality of plant products]. Moscow: Kolos. [in Russian]
  31. *Methods for determination of moisture, ash content, extractive and tannin materials, essential oil: State Standard (GOST) 24027.2-80.* (1988). Moscow. [in Russian]
  32. Chernogorod, L. B., & Vinogradov, B. A. (2006). Essential oils of some species of the genus *Achillea* L. containing fragranol. *Rastitel'nye resursy* [Plant Resources], 42(2), 61–68. [in Russian]
  33. Berko, Y. (2008). Shoot types of mint family (*Lamiaceae*) species in Ukrainian flora and their ecobiomorphological characteristics. *Pratsi Naukovoho tovarystva imehi Shevchenka* [Proceedings of the Shevchenko Scientific Society], 23, 146–155. [in Ukrainian]
  34. Skipor, O. B., Zolotilov, V. A., & Zolotilova, O. M. (2015). The dependence of the rooting of cuttings of lavender on the timing of propagation and the age of the mother plants. *Scientific Journal of KubSAU*, 112(08). Retrieved from <http://ej.kubagro.ru/2015/08/pdf/34.pdf>

UDC 633.8:631.529(477.4)

Kotyuk, L. A.¹ & Trofimova, A. V.² (2021). Peculiarities of introduction of *Lavandula vera* D.C. into the culture in the Central Polissia of Ukraine. *Plant Varieties Studying and Protection*, 17(4), 282–289. <https://doi.org/10.21498/2518-1017.17.4.2021.248997>

¹Polissia National University, 7 Staryi bulvar, Zhytomyr, 10002, Ukraine, e-mail: kotyuk-la@ukr.net

²Ukrainian Institute of Plant Variety Examination, 15 Henerala Rodymtseva St., Kyiv, 03041, Ukraine, e-mail: trofimovaanna758@gmail.com

Purpose. Determining the assessment of the prospects and success of *Lavandula vera* D.C. introduction in the Central Polissia of Ukraine. **Methods.** General scientific and special: morphological and descriptive, biometric, laboratory, field, biochemical. **Results.** Based on the analysis of literary sources and experimental studies, the issues of distribution, onthomorphogenetic features, biochemical composition of plant materials and components of essential oils of the non-traditional aromatic plant *L. vera* were studied. During the individual development of *L. vera* plants, three periods (latent, pregenerative, and generative) and 6 age states of plants were noted: seeds, seedlings, juvenile, immature, virginal, and generative. It was revealed that seed-

ling and vegetative propagation of lavender (separation of individual plants into parts) has advantages over seeds due to low field germination of seeds (5–10%). Plant raw materials of lavender, grown in the conditions of Ukrainian Polissia, are a source of organic substances, tannins, vitamins and macroelements. **Conclusions.** Information on distribution, onthomorphogenetic and biochemical characteristics of the non-traditional aromatic plant *L. vera* indicates the prospects for its cultivation in the conditions of the Central Polissia of Ukraine as an aromatic, flavoring, essential oil, medicinal, melliferous, phytoncidal, and ornamental plant.

Keywords: essential oil; onthomorphogenesis; reproduction methods; biochemical composition.

Надійшла / Received 12.10.2021
Погоджено до друку / Accepted 29.11.2021